

(Əvvəli ötən sayımızda)

O, heç vaxt müharibə görməmişdi... O, heç zaman müharibədən yazmamışdı. Elə ermənidən də yazmamışdı... Hər yazar eşitdiyindən və eşitmədiyindən, bildiyindən və bilmədiyindən, gördüyündən və görmədiyindən istədiyi kimi yazır. Birinin yazdıqları "almır", müəllifinə uğur gətirir, digərininki isə ya oxunmur, ya da oxunursa da, başa düşülməyib qəbul edilmir. Müəlliflə əsərin ünvançısı - oxucu arasında ola biləsi körpü görəyincə keçilmir. Müəllif yazır - oxucu oxumur. Bu uğursuzluğu, bədbəxtliyi müəllif ya hiss etmir, ya da hiss etsə də, özünü o yerə qoymur. Bu, əsərin müəllifindən, onun təsvir etmə bacarığından, yazdığı lazımı ideya ilə yükləyib oxucuya çatdırma ustalığından çox asılıdır.

O, heç bilmədi ki, bu hardan ağına gəldi. Bu, ona oxucunu özünə tərəf çəkmək üçün lazım idi, yoxsa nəydi, bilmirdi. Amma istəyirdi ki, yazdıqları oxucu tərəfindən toyuğa səpilməmiş dən kimidənlənilsin, oxucunu duyğulandırsın. Sonrasa oxuyanlar oxumayanlara danışsın. Təsvir olunan hadisələr onların iç dünyasını dilə gətirsin. Azərbaycan türklərinə məhəbbəti, murdar ermənilərə nifrəti gizlədə bilməsinlər. O, bunu heç də elə belə söz gəlişi demirdi.

Onun yazdıqlarını oxuduqca siz onun dediklərinin yaxşıca şahidi olacaqsınız... O, heç bilmirdi ki, niyə belə olur. Hara çevrilir erməni onu bir an belə tərk etmir. Sonra isə fikirləşirdi ki, elə ermənilər əvvəllər də bizi dəim narahat ediblər, dünən də belə olub, bu gün də. Belə getsə, yəqin, elə sabah da belə olacaq... Nəisə... Bu erməni necə kopoyoğludursa o, işləyəndə də, gedəndə də, dayananda da, yatanda da, duranda da, istirahət edəndə də ondan əl çəkmirdi. O da "lənətsənə, kor şeytan" deyib, ondan kənarlaşmaq istəyirdi. O, qovur, erməni qaçır, qapıdan girirdi, pəncərədən çıxırdı. Tuta bilmirdi ki, bilmirdi. Hiddətini kimin üstünə töksün? Bilmirdi... Fikirləşirdi ki, əşsi, bu diğa kimdir ki, mən onunla bacara bilməyim. O, mənə təqib etmək istəyir, çevrilib baxan da, rus şairi Puşkin demişkən, erməninin başqa bir adı qorxaq olduğundan elə o andaca o, ondan qaçıb kənarlaşırdı. Lakin bu da müvəqqəti olurdu. Sonra yenə də fikirləşir ki, əşsi, erməni elə ermənidir də, o, bundan sonra dönüb türk olmayacaq ki? Dədə-babasından, əbeyi-cəddindən, genetikasından gələnləri edir, qoruyub inkişaf etdirir, təkrarlayır, formalaşdırır. Erməni elə ermənidir də...

* * *

Bu söhbəti o, nə Xəzərdən rütubətli soyuq küləklər əsən zaman, nə də özünüsahilə çırpmağa can atan dalğaların melodiyasını eşidə-eşidə qələmə alırdı. Bu söhbəti o, qələmə aldığı yerdə göz işlədikcə uzanan çöllər, uzaqlarda növbələşə-növbələşə bir-birini əvəzləyən yaşılığa bürünmüş kəndlərə gedən yolda uzaqdan, özündən daha böyükük maşınlarının ardınca göy duman olan toz görünən yerdə qələmə almağa qərar vermişdi. Bir də asfalt yola çıxıb cənub tərəfə baxanda Kürün hündür körpüsünü və onun üstündən təkəmseyrək keçən maşınlar görünən yerdə yazmağa başlamışdı.

Bu yerdə yayın cırcıramasında, küləklərin əsməsi ümumiyyətlə nadir halda baş verərdi. Əgər yüngül meh əsəydi belə, o insanların üz-gözünü ehməlcə yalamaq gücünə də malik deyildi. Monoton, cansızıcı bürkü insanların sir-sifətini elə qarsırdı ki, istidən tənətkimmiş adamlar o tərəf bu tərəfə sanki "vaveyla" deyə-deyə hərəkət

edirdilər.

Bura nə Akkerman düzənliyi, nə də Bessarabiya çölləri idi. Buranın havasının öz iyi, öz qoxusu vardı. Bu hava çoxlarına xoş gəlməsədə, ona çox şeyi andırırdı. Bəzən ona elə gəlirdi ki, o, burada olduğu vaxt sanki öz doğma düzənliyində yerləşmiş kəndlərinədir və onu əhatə edənlər də elə öz əziz-xələfləridir. Sanki o, burada onlarla birgə gəzib, dərdləşir, fikir və duyğularını bölüşür, bu adamlarla bir yerdə olmaqdan həzz alırdı.

Bura şəfqət ocağı olduğundan elə "Şəfqət" sanatoriyası da adlanırdı. Ölkəmizin əksər insanların tanımadığı bu sanatoriya Kürdəmirin təxminən 20-25 km-də Mollakənd kəndində yerləşirdi. Bir vaxtlar bu kəndin özünəməxsus gözəlliyi olmuşdu. Orada çoxsaylı mədəni-kültüvi ocaqlar, iaşə ob-

Nizami Məmmədov-Tağısoy

Q İ S A S

(povest)

yektləri, məktəblər, internatlar vardı. Buranın qəsəbə hissəsi xüsusən göz oxşayırdı. İndi isə "Lələ köçüb, yurdu qalıb". Amma bu "Lələ" Kamal Abdullanın "Yarımqıç əlyazma" romanındakı "Lələ" deyil. Bu başqa "Lələ"dir. O, imkanı olsa, bu "Lələ"dən də oxuculara danışmağı nəzərdə tuturdu, inşallah. Amma bunları, nə üçün dedi-yini də heç özünə o qədər sual verməmişdi. Yəqin sonra çözlədikcə onun da sirrini biləcəyik. Bir sözlə, onun sözü çoxdur, fikirləri isə pırtlaşlıq. Bu fikirlərin onu hara aparacağını yalnız... oxucular biləcək, görəcəkdilər. Onun fikirlərinin qarışmasına səbəb yenə də nəvəsi idi. O, onu narahat etməkdən, qıcıqlandırmıqdan daim həzz alırdı. O da "Övladda nəvə, dövlətdə dəvə" olduğunu nəvə olduğundan sonra canında yaxşı hiss etdiyindən onun xətrinə dəymirdi. Gülür, danışır, ağlayır. Kefi nə istəyir, onu da edirdi...

* * *

O, bütün bunları Şirvanda Kürdəmirin Mollakəndində 2006-cı ilin avqust ayının əvvəllərində eşitmişdi.

Bir gün axşam çağı sanatoriyada müalicə götürüb, dincəlib, şam yeməyindən sonra onunla burada bir yerdə istirahət edənlərdən bir qrupu sanatoriyanın geniş, ağaclarla hər yeri örtülmüş həyətinə bürkülü havada o tərəf bu tərəfə gedir, istidən rahatlıq tapa bilmirdi. Hərə gördüyündən, bildiyindən danışır, sözü daha yüyrek olanlar başqalarını özünə daha çox cəlb edirdilər. O, sanatoriyaya gəldiyi ilk gündən onun diqqətini bir nəfər daha çox arıq, quraqaz, lakin hələ də canı sulu,

sir-sifətində şuxluq hiss edilən, olduqca çevik, hündürboylu, əynində qara şalvar, qara köynək və malakanı kepəkasi olan bir kişi cəlb etmişdi. Bu kişinin nitqi iti, səlis, fikirlərini isə doğru-dürüst çatdırmağı bacaran adam idi. Havanın bürkü olmasına baxmayaraq, daim qara pəncəyini çiynində gəzdirdi. Ora gəldiyi gündən hamının gözü onu axtarırdı, hamı onunla həmsöhbət olmaq istəyirdi. Elə ki sözə başladı, birini digərinin ardınca elə ipə-sapa düzür, elə danışırdı ki, bəlkə 2-3 saat ərzində heç kim ağzını açıb bircə kəlmə deməyə cürət etmirdi. Birini kəsib, birini calayardı, çaladıqları da bir-birini elə tuturdu ki, heç bir əlavə-filan qalmazdı. Danışığı çox inandırıcıydı. O, burada tək deyildi. Belələrinə qulaq asıb, nəticə çıxardıqca belə qənaətə gəlirdin ki, xalqımızın, xüsusən onun el-elatında, kənd yerlərində yaşayan insanların içində vətənə, torpağa bağlılıqla, ulularımıza hörmətlə, dostluğa sədəqətliklə seçilən çoxları vardır. Əksəriyyətinin içində qana-qan, qisasa-qisasa cavab vermək hissi yaşayırdı. Onların içində elələrini görürdün ki, xalqımızın əski tarixindən, əzəblə keçmişindən xəbərləri olanları da az deyildi. Bu da onun qəlbini fərəh hissi ilə doldurmaya bilməzdi.

Bürkü səngimək bilmirdi ki, bilmirdi. İsti nəinki geniş, həm də düzxətli bir dalğa kimi hamımızın sir-sifətini qarsıb gedirdi. Bəzilərimizin sifəti, üz-gözü istidən yetərincə yanmışdı. Hamı əlindəki cib dəsmalı ilə özünü yelpiyə-yelpiyə istini özündən qovmaq istəyirdi. İstisə əl çəkmək bilmirdi ki, bilmirdi.

Saat 20.30-u haqlayırdı. İstisə isanların üz-gözünü yalamaqda hələ dədəvam edirdi. Amma Şirvanın qızmar yay günəşinin hərərətinin az da olsa

* * *

Müəllim, mən Şəmkir rayonunun Sabirkənd kəndindənəm. Adım Davud, atamın adı Alı, soyadım Xəlilovdur. Başım çox şeylər çəkib, gözlərim çox faciələrin, bələlərin şahidi olub. Mən görənləri Allahım heç kimə qismət eləməsin. Çox pis günlər görmüşəm. Nə bilim, sənə hansından danışım, hansından deyim. Başım çəkən, gözüm görəndə şeylər arasında ermənilərlə onlar daha dəhşətli və dözülməzi olub. Bu gündə o mənşərə gözümlə qarşısında kino lenti kimi fırlananda sanki özümü unuduram. Allah onlara lənət eləsin. Onlar bizim başımıza açdığı oyunu heç kalmıq qazağın, qaraqalpağın başına açmayıb. Heç qaxaxların qəhrəmanlıq eposu "Qırx qız" - batır"da, qaraqalpaqların "Qırx qız" dastanında kalmıqlarla qaxaxlar və qaraqalpaqlar arasında olan qəddarlığı ermənilərin bizə qarşı etdikləri ilə müqayisə etmək də mümkün deyil. Mən söyləyim, Siz də eşidin. And olsun Xəliq! Hamısı olan şeydir, nə birini üstünə qoyuram, nə də birini üstündən götürürəm.

Davud kişi bütün bunları ipə-sapa düzüb söyləməyə başladı. O da əlindəki diktofonu qoşub, onu birer-birer lentin yaddaşına köçürdü...

* * *

...1939-cu ildə Finlandiyada ağ finlərlə davada iştirak etmişəm. 1941-ci ildən başlayaraq isə nemeslə vuruşmuşam. Bu vuruşlardan birində biz oboron Orconikdedə saxlayırdıq. Nemes bizim həmləmizdən qaçanda, onları qova-qova Krasnodara qədər aparıb çıxarmışdıq. Bizim divizion Proxladni şəhərinin yaxınlığında qərar tutmuşdu. O vaxt mən komandir divizionun adyutantı işləyirdim. Yaxşı yadımdadı. İsti yay günlərindən biri idi. Bu zaman

əsgərlərimizdən biri gəlib dedi:

Bizim uşaqlardan (azərbaycanlılardan) on səkkiz nəfəri Proxladni yaxınlığındakı çaya çimməyə gediblər. Onlar çimən zaman çayda başqalarının da çimdiklərini görüblər. Bu çimənlərin yanında iki nəfərsə öldə avtomatdayanıbmış. Bizimkilər keçib onlardan yuxarı başa, soyunub, çaya atılıblar. Çimənlər bizimkilərə söyməyə başlayıblar. "Sizin atanızı-ananızı...". Onlar bizim ata-babalarımızı, əziz-xələflərimizi, söyməklə... Andranikin Şuşa qalasında öldürülməyindən də danışılar. Və deyiblər ki, indi siz istəyirsiniz ki, bizdən yuxarıda çiməsiniz? Dediklərinə, danışılardan bizimkilər onların erməni olduğunu biliblər.

Davud dayı bütün bunları söyləyərkən sanki həmin günlərə qayıdır, onun qara, zülmət çökmüş gözlərində yaş gilələnirdi. Səsi xırıldayırdı. Hıçqıraraq danışdı. Səsinin tonu elə dəyişirdi ki, sanki bu Davud kişi deyildi.

O, ona bir az "toxta" deyir. O da özünü əl alır, söhbətinə davam edir. Bu sözdən sonra "sizinkilər bizim ata-babalarımızı, Andraniki Şuşa qalasında öldürüblər" - burada bu iki erməni əsgərləri ilə azərbaycanlı əsgərlər arasında dava başlayıb, bizimkilər onları daşqalaq eyləyiblər. Bizimkilərin güclü olduğunu görüb, onların içindəkilərdən bir nəfər mlaçşi leytenant əmr verib ki, bizimkiləri avtomatla qırsınlar. Bizim çayda çimən onsəkkiz nəfərin hamısını onlar avromat gülləsi ilə qanına qaltan ediblər.

(Davamı var)